

Rezümé

A tanulmány a kubai függetlenség nemzetközi kontextusát mutatja be, tárgyalva az észak-amerikai intervenció okait és folyamatát, mely háborút eredményezett Spanyolország és az USA között 1898-ban. Habár William McKinley elnök nem kívánt konfliktusba kerülni Spanyolországgal, nem volt választása, hiszen a Kongresszus és a közvélemény mindenáron követelte az európai dominancia feloldását a térségben. Hivatkoztak a Monroe-doktrínára és a fő kormányzó Valeriano Weyler koncentrációs politikájára, mely súlyos humanitárius válságot okozott Kubában. Az USA és a Spanyol Királyság diplomáciai kapcsolatainak megtörése végül háborúhoz vezetett. A cikk a három állam viszonyát vizsgálja, valamint a szigethez való spanyol ragaszkodás gazdasági okait, annak ellenére, hogy Kuba már nem termelt profitot az USA-val fennálló szoros gazdasági kapcsolat okán.

Kulcsszavak

spanyol–amerikai diplomácia, kubai függetlenség, kubai alkotmányok, koncentrációs politika, William McKinley, Valeriano Weyler, José Martí

Abstract

The Independence of Cuba in International Context: USA, Spain, Cuba

The study presents the international context of Cuban independence, discussing the motives behind and process of the North American intervention that caused the war between Spain and the USA in 1898. Although president William McKinley did not want a conflict with Spain, he had no choice because Congress and common opinion resolutely demanded the end of European dominance in the area. They referred to the Monroe-doctrine and the cruel reconcentration policy of governor general Valeriano Weyler that produced a grave humanitarian crisis in Cuba. Diplomacy between the USA and the Hispanic Monarchy suffered a breakdown that resulted in the war. The article investigates the relations of the three states and the economical motives of Spain in insisting on continued influence over the island despite the fact that Cuba did not yield any profit because of its economic relations with the USA.

Keywords

Spanish-american diplomacy, independence of Cuba, constitutions of Cuba, reconcentration policy, William McKinley, Valeriano Weyler, José Martí

BOBAY ISTVÁN ZOLTÁN

Mexikói veteránok¹ az 1877–78. évi orosz–török háborúban

A *Foksányi szoros* című történelmi regény fiktív főszereplője, Domahiday Ákos az 1870-es években az Osztrák-Magyar Monarchia alkonzuljaként teljesített szolgálatot Belgrádban. A regény története szerint 1877-ben, az orosz–török háború idején, a közös külügyminisztérium utasítására előbb az ún. *törökországi magyar légió* szervezését kellett segíteni, melyet az egykori 48-as alezredes Csutak Kálmán kívánt létrehozni. A magyar légió létrehozása kudarcba fulladt, ezt követően Domahidayt a Konstantinápolyban felállított *törökországi lengyel légió* egységéhez rendelték (melyben magyarok is szolgáltak) amely az orosz–török párharcok során súlyos veszteségeket szenvedett. A főhőst a regény záró harmadában végül saját elhatározásából a szintén sikertelenségre kárhozott 1877-es *székely légió* szervezői között találjuk, akik egy a Székelyföldről tervezett hidrobombázó akcióval kívánták az orosz utánpótlási vonalakat elvágni Moldvában és ezzel segíteni a török erőket.

A regény főhőse kitalált személy, azonban a mellette megjelenő alakok szinte mind valóságosak. Az írás összehasonlító elemzését alapul véve megállapítható, hogy a közölt történetek tényleges történelmi alapokon nyugszanak. Cseres Tibornak ez a regénye irányította a figyelmünket az 1877–78-as orosz–török háború légióinak történetére, ugyanis a regényben két, Mexikót megjárt magyar katona, Horváth Lajos (a törökországi lengyel légió tisztje) és Almássy Jenő (a székely légió vezetésére kizemelt parancsnok) is felbukkan.² Ezenfelül a téma további feltárásánál azt tapasztaltuk, hogy rajtuk kívül az egykori mexikói osztrák önkéntes sereg több korábbi tagja is érintett volt az eseményekben. Kíváncsiságunkat még jobban felkeltette Szádeczky Kardos Lajos egyik közlése, aki munkájában a következőket írta: „A török–lengyel magyar és székely légió, mint a láncszem, úgy függött össze tükös szálakkal.”³

Jelen munkában a következő kérdésekre keressük a választ:

I. A rendelkezésre álló források alapján hány volt mexikói veterán vett részt az 1877–78-as orosz–török háborúban? (A rendelkezésre álló adatok alapján elsősorban a magyar honos katonákra fókuszálunk.)

¹ A mexikói veterán megnevezés alatt azon személyeket értem, akik az 1864–1866 között fennállt mexikói osztrák önkéntes sereg (*Mexikanische Österreichische Freiwilligenkorps*) tagjaiként szolgáltak Mexikóban, Habsburg Miksa császársága idején.

² CSERES TIBOR: *Foksányi szoros*, Budapest, Magvető Kiadó, 1985.

³ SZÁDECZKY KARDOS LAJOS: *A székely puccs 1877-ben: A székely légió szervezése az orosz–török háborúban*, Budapest, Az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség kiadása, 1920.

2. Ezen személyek mennyire játszottak fontos szerepet a fent említett légiók életében vagy szervezésében?

3. A korábbi mexikói bajtársi ismeretség alapja volt-e a légiók felállítását elősegítő együttműködésnek a Mexikót megjárt veteránok között?

A 1877. évi törökországi „légiók”

Először meg kell vizsgálni, hogy 1877-ben hány légiónak a felállítását kísérte meg a török kormányzat, ugyanis a forrásokban a „törökországi lengyel légió” mellett egyaránt felbukkant egy szervezés alatt álló „törökországi magyar légió” neve is. A sajtóanyag vizsgálata azt mutatja, hogy a két légió szervezése nem sokkal az orosz–török háború kitörését követően, 1877 áprilisában kezdődhetett meg.

A „török–magyar” légiók

A *Fővárosi Lapok* május 9-én azt közölte, hogy Magyarországon egy „Török-magyar légió alakítására van kedvök többeknek s az ügy élén Végh Lajos volt legionarius⁴ áll.”⁵ (A belépni szándékozók névsorát aláírási íveken gyűjtötték össze, Nagyváradról 68 személy aláírásáról van tudomásunk.⁶) Két nappal később – a *Budapesti Naplóra* hivatkozva – már ennél részletesebb adatokat közölt a *Szegedi Híradó*, mely kifejtette, hogy a budapesti török konzulnál többen is arról érdeklődtek, hogy a kialakult háborús helyzetben „alakít-e Törökország magyar légiót”. A lapértésülések szerint sokan „már föl is ajánlották szolgálatukat a török kormánynak.” A konzuli válasz a cikk alapján az volt, hogy a porta addig „semminemű idegen légió alakítására vonatkozólag nem tett intézkedéseket, de ha ezt tenni fogja, azonnal közli az illetőkkel.”⁷ Az újság megemlítette azt is, hogy a törökországi magyar légió szervezésének élén a korábban említett Végh Lajos (feltételezésünk szerint volt mexikói önkéntes⁸) állt, továbbá kiemelték, hogy több külföldi lap is arról adott hírt, hogy

⁴ Ezen esetben a legionárius jelző az olaszországi magyar légióra vagy pedig a mexikói osztrák önkéntes seregre utalhat (a korabeli sajtóban gyakran „mexikói légió”-ként hivatkoztak rá, illetve a levéltári forrásokban és a korabeli sajtóban is találkozhatunk a „legionarius” megnevezéssel a mexikói önkéntesek esetében). A rendelkezésre álló névlisták alapján azt feltételezzük, hogy a fent nevezett személy azonos azzal a Végh Lajossal, aki mexikói önkéntes sereg tagja volt (az olaszországi magyar légió névsorában nem szerepel, azonban ez nem jelenti azt, hogy ténylegesen nem is szolgálhatott ott). TARDY Lajos: Az 1864-67. évi mexikói „önkéntes hadtest” magyarországi résztvevői. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIII. évf., 1990/4. 169; vö. LUKÁCS Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.

⁵ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 106. sz., 1877. május 9. 517.

⁶ *Magyar Polgár*, II. évf., 110. sz., 1877. május 15. 3.

⁷ *Szegedi Híradó*, 19. évf., 56. sz., 1877. május II. 1

⁸ Végh Lajos 1837-ben Somlyón (további egyértelműsítésre megye adat nem áll rendelkezésre) született, eredeti foglalkozása kalapos volt. A mexikói osztrák önkéntes sereg 4. huszárszázadánál szolgált

Törökország „a bécsi kormány iránti tekintetből nem akarja a külön magyar légió szervezését; azonban az alakítandó »idegen légió«-ban helyet ad a magyaroknak is.”⁹ Ezt erősíti meg egy másik közlés is: „Miatán a tervezett magyar légió alakítása, hála néhány befolyásos magyar és osztrák hazafi fáradozásainak, elejtetett, s néhány segélyforrás nélküli magyarországi egyénnek a hazatérés megkönnyítettett, kettőzött erővel fogtak hozzá Konstantinápolyban egy lengyel légió alakításához. E légió alakítása, melyhez azonnal számos magyar csatlakozott, igen rokonszenves fogadtatásban részesült a sztambuli előkelő körökben.”¹⁰

Egy különálló magyar légió felállítására végül nem került sor, annak ellenére sem, hogy Törökországban az egykori 48-as alezredes Csutak Kálmán¹¹ továbbra is aktívan tevékenykedett egy ilyen egység felállításán. Mivel ebben a próbálkozásban az általunk ismert adatok szerint nem vettek részt volt mexikói veteránok, ennek az egységnek a szervezési történetét jelen dolgozatban nem vizsgáljuk.¹²

Az Oszmán Birodalomban hivatalosan kizárólag egyetlen légió, az ún. lengyel légió felállítására került sor, melyben „magyarok és lengyelek fuzionáltak s együtt maradnak addig, míg számuknál fogva két csapatot képezhetnek.”¹³ Egy különálló „török–magyar légió” szervezésének a gondolata csupán néhány lelkes magyar honpolgár fejében fogalmazódott meg. Arra vonatkozóan nem rendelkezünk további adatokkal, hogy a Végh Lajos által Magyarországon toborzott önkéntesek végül eljutottak-e Törökországba, és ha igen, akkor a Csutak-féle szervezkedéshez vagy inkább a törökországi lengyel légióhoz csatlakoztak-e.

(a Tardy Lajos által közreadott listán tévesen vadászként szerepel) és 1867. április 13-án érkezett haza szülőföldjére. Katonai anyakönyve: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv [később ld.: ÖStA KA], AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 158. Nr 32/59; vö. TARDY: i. m. 169.

⁹ *Szegedi Híradó*, 19. évf., 56. sz., 1877. május II. 1.

¹⁰ *A Hon*, 15. évf., 163. sz., 1877. június 28. 2.

¹¹ Életrajzát ld.: BONA Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. I kötet, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015, 232–233.

¹² A Csutak-féle szervezkedésről a sajtóban több híradás is megjelent, illetve a légió szervezésének a kísérletébe betekintést nyerhetünk Csutaknak a levelezéseiből is. Csutak kapcsolatban állt egy akkoriban a bulgáriai Ruszcsukba élő egykori 48-as magyar emigráns gyógyszerésszel, Szilágyi Györggyel. Levelezésüket közli: Penka PEYKOVSKA: A Kossuth-emigráció mindennapi élete az 1860–70-es években: egy Bulgáriában letelepedett magyar önkéntes irathagyatékából. In: Penka Peykovska – Demeter Gábor (Eds.): *(Re)Discovering the Sources of Bulgarian and Hungarian History*. Auxiliary Historical Disciplines, Vol. IX., Sofia – Budapest, 2015, 38–64. A légió szervezésről további információkkal szolgálhatnának Csutak Kálmán törökországi visszaemlékezései, amelyet Kacziány Géza szerint Csutak megírt, azonban nem publikált. KACZIÁNY Géza: *A magyar mémoires-irodalom 1848-tól 1914-ig. Ballagi Aladár előszavával*. Budapest, Lantos A. Könyvkiadóhivatala, 1917, 76. (Tudomásunk szerint azóta sem került kiadásra.)

¹³ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 143. sz., 1877. június 24. 699–700.

A törökországi lengyel légió

A törökországi lengyel légió történetét Jerzy S. Łątka dolgozta fel egy kismonográfia keretében,¹⁴ amelyet azonban csak közvetve tudtunk felhasználni a munkánkhoz.¹⁵ Emellett a korabeli sajtó és a légióban szolgált Lakos Lajos¹⁷ memoárja¹⁸ tükrében tudtuk vizsgálni az egység történetét.

1877-ben a Galíciában létrehozott, földalatti Lengyel Nemzeti Szövetség szorgalmazta egy törökországi lengyel légió felállítását. Ennek egyik legaktívabb szószólója az akkoriban Törökországban élő lengyel mérnök, Wacław Warszyc volt, aki korábban részt vett az 1863. évi januári felkelésben. A Lengyel Nemzeti Szövetség vezetői megkezdtek az előkészületeket az egység szervezéséhez, és nevüket Keleti Lengyel Emigrációs Bizottságra változtatták.¹⁹ (Lakos Lajos ezzel szemben azt közölte, hogy a lengyel légió felállítását a Svájcban székelő titkos lengyel kormány határozta el, és mind az öt földrészen kiáltványban szólította fel az ott élő lengyeleket, hogy csatlakozzanak az egységhez.²⁰)

Az isztambuli események forgatagában 1877 májusában felbukkant egy volt mexikói magyar önkéntes, Varjassy Béla is, aki Habsburg Miksa császár halálát követően tért haza, majd rövid időn belül Franciaországba távozott, és francia önkéntesként részt vett az 1870–71-es porosz–francia háborúban, majd ezt követően hosszú ideig Franciaországban élt.²¹ 1877 májusában Konstantinápolyban tartózkodott,²²

amikor az *Ellenőr* részére május 18-i keltezéssel küldött levelében, a lengyel légióról a következőket írta: „Az óriási magyar lobogót gr. Széchenyi²³ vette kezébe, a lengyeleket pedig két tiszt az újon alakulóban lévő lengyel légióból.”²⁴

A *Hon* 1877. május 15-én azt írta,²⁵ hogy „konstantinápolyi hírek” szerint nagy számban történtek jelentkezések a törökországi lengyel légió soraiba, míg a *Fővárosi Lapok* a következőket közölte: „Pérában²⁶ a lengyel légió toborzási irodájának élén Arthur pasa (Zimmermann) áll”,²⁷ akiről Grajewski munkájában azt állítja, hogy korábban részt vett a magyar felkelésben,²⁸ amely minden bizonnyal az 1848–49-es szabadságharcra utalhat.²⁹

A hírlapok szerint a légióban 1877 június végén 150 önkéntes szolgált,³⁰ zömükben lengyelek, „56 katolikus és 60 izraelita lengyel”,³¹ őket követték a magyarok, de arról is írtak, hogy az egységnek két francia herceg, egy francia orvos és egy fiatal angol lord is a tagja volt,³² valamint szolgált benne német és egyéb nemzetiségű személy is.³³ Állítólag a sereg parancsnoka tervbe vette, hogy 200 török önkéntessel is megerősíti „a gyenge csapatot, de e szándoka a légióban komoly ellenzésre talált.”³⁴ A légió vezetése abban bízott, hogy az orosz hadsereg közeledésével egyre több lengyel fog dezertálni a cári erők soraiból.³⁵ Ezt nemcsak az európai, hanem a kaukázusi hadszíntér felől is remélték, emiatt 1877 májusában 40 lengyel legionáriust³⁶ küldtek Trabzon érintésével a Kelet-Anatóliai Erzurumba, „hol a lengyel szökevényeknek igen nagy száma van.”³⁷ (Az egység részt vett a kizil-tepei és a tepekkalei csatákban, majd a megmaradt 35 fős állományt, mivel nem váltotta be a toborzási

¹⁴ Jerzy S. ŁĄTKA: *Z ziemi tureckiej do Polski: Dzieje legionu polskiego w Turcji 1877 r.*, Gdańsk, Związek Tatarów Polskich w RP Rzeczypospolitej Polskiej, 2000.

¹⁵ 2019-ben egy, a keleti kérdés és a lengyelek kapcsolatát átfogóan taglaló lengyel nyelvű cikket jelentett meg a Łodzi Egyetem Történettudományi Intézetének egyik munkatársa vel Grajewski, aki az 1877-es lengyel légió rövid történetének bemutatásánál a hivatkozás alapján Jerzy S. Łątka monográfiáját használta. Munkánk során csupán erre tudtunk támaszkodni: Radosław Żurawski VEL GRAJEWSKI: *Kwestia Wschodnia w Polskiej Myśli Politycznej i Działaniu w Okresie Zaborów*, rodm-krakow.pl/index.php/461-kwestia-wschodnia-w-polskiej-mysli-politycznej-i-dzialaniu-w-okresie-zaborow?fbclid=IwAR23bueewSINPwo30euw42Om-6CPOzSDLOaiFXefc_Q_8Z164PDu53YeBoE. (2020. május 31.)

¹⁶ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szokola László (szakterülete a lengyel–magyar történelmi kapcsolatok) barátomnak a témára vonatkozó lengyel szakirodalmak felkutatása és azok fordításában nyújtott segítségéért.

¹⁷ Életrajzát ld.: SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*, 7. kötet, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1900, 668–669.

¹⁸ LAKOS LAJOS: *Visszaemlékezés Törökországra: 1875, 1876, 1877*, Nagyvárad, Kutasi D., 1895. Ezúton szeretném megköszönni a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársának, Górász Péternek a szíves segítségét, aki rendelkezésemre bocsájtotta Lakos Lajos munkáját.

¹⁹ GRAJEWSKI: i. m.

²⁰ LAKOS: i. m. 225–226.

²¹ Varjassy Béla életútját egy készülő írásunkban mutatjuk be részletesebben.

²² „Varjassy Béla kapitánnyal, ki jelenleg Konstantinápolyba van, szerződést kötöttünk arra nézve, hogy bennünket levelekkel s táviratokkal lásson el a török táborból, hová e napokban indul.” *Ellenőr*, 9. évf., 150. sz., 1877. május 15. 1; A május végén megjelent beszámolója alapján már május elején Isztambulban tartózkodott. *Ellenőr*, 9. évf., 171. sz., 1877. május 26. 1.

²³ Gróf Széchenyi Ödön (1839–1922)

²⁴ *Ellenőr*, 9. évf., 171. sz., 1877. május 26. 1.

²⁵ *A Hon*, 15. évf., 119. sz., 1877. május 15. 1.

²⁶ Mai elnevezése: Beyoğlu, Isztambul egyik kerülete, a város európai részén.

²⁷ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 113. sz., 1877. május 18. 554.

²⁸ GRAJEWSKI: i. m.

²⁹ Zimmermann neve nem szerepel a lengyel légió lexikonában. Vö. Kovács István: *A lengyel légió lexikona, 1848–1849*. Budapest, História – MTA történettudományi Intézete, 2007.

³⁰ Grajewski 200 önkéntest említ. Ld.: GRAJEWSKI: i. m.

³¹ *A Hon*, 15. évf., 165. sz., 1877. június 30. 1.

³² *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 143. sz., 1877. június 24. 699–700.

³³ *A Hon*, 15. évf., 163. sz., 1877. június 28. 2.

³⁴ *A Hon*, 15. évf., 165. sz., 1877. június 30. 1.

³⁵ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 143. sz., 1877. június 24. 699–700.

³⁶ Grajewski 44 legionáriust említ. Ezt az egységet Jarosław Romer-Merczyński őrnagy (gyalog) és Dobrudzki őrnagy (lovasság) vezették. Ld.: GRAJEWSKI: i. m.

³⁷ *A Hon*, 15. évf., 165. sz., 1877. június 30. 1. Közli még: *Magyar Polgár*, 11. évf., 144. sz., 1877. június 26. 3; *Magyar Polgár*, 11. évf., 145. sz., 1877. június 27. 1. Az újsághír alapján arról is értesülünk, hogy a nemzetközi sajtó sem tudta minden esetben helyesen identifikálni a törökországi légiót, ugyanis mint a *Magyar Polgár* is írja az angol *Times* tévesen közölte azt, hogy a törökországi magyar légió egy szakasza érkezett meg Trabzonba, amit arra helyesbítettek, hogy azok lengyel legionáriusok, akik a szökött lengyel katonák toborzása végett érkeztek oda, és a törökországi lengyel légiót az európai hadszíntéren tervezik bevetni.

reményeket, visszavitték Isztambulba, ahol leszerelték őket.³⁸) Arról is maradtak fent hírek, hogy Magyarországon keresztül is érkezett néhány lengyel a Törökországban működő légióhoz.³⁹

1877. június 28-án *A Hon* azt közölte, hogy Zimmermann lemondott az egység parancsnokságáról, és „átadta a tisztséget egy Horváth nevű magyarnak.”⁴⁰ A *Magyarország és a Nagyvilág* Horváth Lajosra mint alezrederre hivatkozik, és a következőket közli személyéről: „a légió kitűnő lovastisztet nyer hazánkfiában. Horváth régebben az osztrák hadseregben szolgált s mint őrnagy quietált⁴¹. Katonai pályáját a nádor-huszároknál kezdte, mely ezredbe hadapród gyanánt lépett be.⁴² Midőn Miksa császár számára történtek toborzások, a quietált őrnagy közember gyanánt csapott föl mexikói huszárnak. Előléptetése egyébiránt gyors volt. A mexikói harctéren vakmerő fegyvertények által tüntette ki magát, így többek között egy marok huszárral meglepett éjjel egy jelentékeny csapat mexikói fölkelőt, kik egy dombon voltak elsánczolva. Vagy 200-at elfogott közölök, a többbit pedig szétugrasztotta.”⁴³

A lengyel légiót június végén a bulgáriai Sumenbe (törökül Şumla) szállították,⁴⁴ ám a lapok értesülései alapján július végére az akkor 120 fős⁴⁵ légióon belül viszálykodás tört ki, az egység parancsnoka Zimmermann felszívódott a városból.⁴⁶ „Horváth őrnagy és Lakos hadnagy kilépett,” és a szétesés szélén lévő egység vezetését lengyel tisztekre bízták (az altisztek között állítólag három magyar személy is volt). Felfegyverzésüket és lóval történő ellátásukat még ekkorra sem hajtották végre.⁴⁷ A légióon belüli zavarokról július hónap folyamán többször is megjelentek tudósítá-

³⁸ GRAJEWSKI: i. m.

³⁹ „Szombathelyen a nőegylet gyűjtést rendezett odaérkezett két orosz-lengyel számára, kik a konstantinápolyi légióba mennek s úti költségük elfogyott.” *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 148. sz., 1877. július 1. 723.

⁴⁰ *A Hon*, 15. évf., 163. sz., 1877. június 28. 2.

⁴¹ Értsd: kiszolgált katona.

⁴² A *Militär-Schematismus*ok alapján 1864 előtti katonai pályája jól követhető. Horváth Lajos 1841-től kezdődően 1859-ig, közel két évtizedig szolgált a 12. huszárezrednél, vagyis a „Nádor-huszároknál”. 1841–1844: kadét; 1845–1847: alhadnagy; 1850–1851: másodosztályú főhadnagy, 1852–1858: elsőosztályú főhadnagy. 1859-ben mint őrnagy a 2. huszárezredhez került, ahol ugyanezen rendfokozatban egészen 1863-ig szolgált. 1864-ben a mexikói toborzások évében a neve már nem szerepel a *Schematismus*ban. *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1841. 333; (1842) 333; (1843) 333; (1844) 344; (1845) 344; (1846) 344; (1847) 344; (1850) 413; (1851) 430; (1852) 464; (1853) 479; (1854.) 485; (1855) 489; (1856) 473; (1857) 473; (1858) 449; (1859) 267; (1860–61) 386; (1862) 388; (1863) 398.

⁴³ *Magyarország és a Nagyvilág*, 14. évf., 27. sz., 1877. július 8. 431.; Nagyjából hasonló formában közli még: *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 146. sz., 1877. június 28. 713; *Politikai Újdonságok*, 23. évf., 26. sz., 1877. június 27. 309; *Magyar Polgár*, 11. évf., 147. sz., 1877. június 29. 3; *A Hon*, 15. évf., 163. sz., 1877. június 28. 2.

⁴⁴ *A Hon*, 15. évf., 163. sz., 1877. június 28. 2.

⁴⁵ A *Fővárosi Lapok* szerint Zimmermann csupán 23 főt tudott összetoborozni. *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 163. sz., 1877. július 19. 791.

⁴⁶ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 163. sz., 1877. július 19. 791; *Politikai Újdonságok*, 23. évf., 30. sz., 1877. július 25. 359.

⁴⁷ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 169. sz., 1877. július 26. 819.

sok,⁴⁸ ezek közül az egyik a magyar feltaláló-katonautazótól, Zubovics Fedortól⁴⁹ származott.⁵⁰

A lengyel légióban szolgált szentesi születésű Lakos Lajos memoárjából a fentiekhez képest még pontosabb információkat ismerhetünk meg, és betekintést nyerhetünk a légió mindennapjaiba. Lakos visszaemlékezésében nagyon sokszor utal Horváth Lajosra, aki a memoárban írottak alapján a mexikói kalandot követően valószínűleg az Amerikai Egyesült Államokban élt egy darabig,⁵¹ Törökországba pedig már Angliából érkezett, ahol egy angol lord főlovászmestereként dolgozott. A memoár szerzője hosszasan és részletgazdagon írta meg kettejük látogatást a török uralkodónál, amely során a szultán kinevezte őket a lengyel légióhoz, s egyúttal Horváthot őrnagyi rangról ezredesi, Lakost pedig főhadnagyból őrnagyi rangra emelte. Ezenfelül a szultán ígéretet tett a felszerelésük biztosításáról is, mivel a memoár szerint amíg a lengyel tiszteket felszerelték, addig a magyaroknak magukat kellett ellátniuk. Ezt követően a két magyar találkozni óhajtott Arthur bejjel, de mint megtudták, a lengyel egység főparancsnoka már pár napja elvitorlázott Konstantinápolyból, így a lengyel légió egy kb. 30 fős tiszti csoportjának adták elő a történeteket, akik Lakos szerint az uralkodónál tett látogatásuk hallatán két táborra oszlottak: voltak, akik örültek a kinevezésnek (magyarok és az egyéb idegen ajkú önkéntesek), és voltak, akik búslakodva fogadták (főként a lengyelek). Ekkor a lengyel légió szálláshelyéről (a légió tagjai a Daud pasa laktanyában voltak elszállásolva, míg a két magyar tiszt magán szálláson lakott) egy lengyel tiszt érkezett azzal a paranccsal, hogy a légió legyen kész az azonnali indulásra a kis-ázsiai harctérre. Horváth vezetésével ekkor a tisztek haditanácsot tartottak és elhatározták, hogy Zimmermann nélkül nem indulnak útnak. Mint azt Lakos megjegyzi, ezt követően négy „hetet voltunk még várakozó állásban”, amikor ismételen parancs érkezett az egység behajózásáról és Kelet-Anatóliába szállításáról. A legionáriusokat a Top-hane⁵² kikötőben hajózták be, azonban az egység főparancsnoka ekkor is hiányzott, ugyanis mint tudomásukra jutott, Arthur bej eredeti lakhelyére, Kairóba utazott, és magával vitte az egység pénzét is. A parányi alakulat tagjai abban a tudatban szálltak hajóra, hogy Kis-Ázsiába tartanak, a legnagyobb meglepetésükre azonban

⁴⁸ *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 163. sz., 1877. július 19. 791; *Politikai Újdonságok*, 23. évf., 30. sz., 1877. július 25. 359.

⁴⁹ Zubovics Fedor (1848–1920) kalandos életű katonautazó, kalandor, feltaláló volt, aki idős korában önként jelentkezett frontszolgálatra az 1. világháború folyamán. Egy hosszas nekrológban az *Ország-Világ* emlékezett meg életéről: *Ország-Világ*, 41. évf., 44. sz., 1920. október 31. 531–532. (Egész élettörténetét felölelő tudományos igényű biográfiájának megírása még várat magára.) 1876-ban sajtóértesülések szerint egy szóváltást követően Zubovics Fedor párbajozott a későbbi székely légió kizemelt parancsnokával, Almássy Jenővel. Erről ld.: *Fővárosi Lapok*, 13. évf., 146. sz., 1876. június 28. 686; Közli még: *Divat-Nefelejts*, 2. évf., 27. sz., 1876. július 2. 215.

⁵⁰ Bővebben ld.: *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 150. sz., 1877. július 4. 732.

⁵¹ A mexikói törzslapján csupán annyi szerepel, hogy hazatért ismeretlen időpontban. ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 165. Nr 39/144.

⁵² Isztambul része, a város európai oldalán.

Várnában kötöttek ki, és onnan Sumlába mentek gyalogszerrel. Mint írja, az első nap a török katonák rendkívül kedvesen fogadták őket, viszont az azt követő naptól „nagy Pálfordulásra virradtunk fel. A szíves fogadtatás helyett, néhány magyar emigránst kivéve – kik már török szolgálatban állottak – mindenütt a kerülés és a bizalmatlansággal talákoztunk”, majd arra panaszkodott, hogy rendes felszerelést sem kaptak, és élelmezésük is elégtelen volt. Lakos azt is megjegyzi, hogy mintegy „négy havi veszteglés után részesülhettünk végre azon kiváló és magas kegyben, hogy – a lehető leghiányosabb felszerelés mellett – a szó valódi értelmében mézár-székre vitettünk.” A visszaemlékezés szerint az első harctéri érintkezést követően az ekkor 385 főből álló légió létszáma rövid időn belül 56 főre apadt. Lakos azt írja, hogy az akciót követően Horváttal visszatértek Isztambulba, ahol a török reguláris sereg kötelékébe kérvényezték a belépésüket, melyhez át kellett volna térniük a mohamedán hitre, amit azonban nem vállaltak. A memoár szerint Horváth Lajos többedmagával átszökött a frontvonalakon, és az orosz sereg soraiba lépett, Lakos pedig végül visszatért Magyarországra.⁵³

A légió parancsnoka a balkáni harcok idején már József Jagmin volt (korábban részt vett az 1830–31-es lengyel szabadságharcban és több katonai konfliktusban, többek között az 1848–49-es magyar szabadságharcban is⁵⁴), aki a kilizari csata (1877. augusztus 23.) során elesett. Az egység részt vett még a yenikőji csatában, ahol szintén súlyos veszteségeket szenvedett. Ezt követően a legionáriusok egy darabig, már kizárólag lovas alakulatként Mehmed Ali kíséretét látták el, részt vettek a Juma elleni harcokban, majd Sumla elestét követően visszarendelték őket Isztambulba, ahol 1877 végén a légió végleg feloszlott.⁵⁵

A mexikói veteránok és a székely légió szervezése

Az 1877-es székely légió vagy más néven az 1877-es székely puccs történetét ez idáig Szádeczky Kardos Lajos történész tárta fel a legrészletesebben egy 1920-ban megjelent összegző munkájában.⁵⁶ Szádeczky a mű megírásához a szervezkedésben részt vett személyek elbeszéléseire, illetve a szervezkedéssel kapcsolatban a marosvásárhelyi törvényszéken keletkezett vádhatósági iratanyagára támaszkodott.

A székely puccs vagy ahogy Szádeczky nevezi, „a fuccsba ment puccs” célja egy döntően székelyekből álló légió szervezése volt, katonai terve pedig röviden annyiból állt, hogy egy Székelyföldről induló betöréssel az önkéntesek Moldvába jussanak, és a Szeret folyón átívelő, „Ágyúd” (Adjud, magyarul Egyedhalma) település melletti vasúti hidat felrobbantsák, elvágyva a fronton harcoló orosz és román csapa-

tok utánpótlási vonalát. A tervek szerint az akció kiindulási pontja a berecki vásár lett volna; itt tervezték a csapatok összegyűjtését, „beöltözését” és felfegyverzését. A terv kiötlője egy Székelyföldön született ellenzéki, Függetlenségi párti politikus, Ugron Gábor⁵⁷ volt, aki a szervezésben barátaira, Bartha Miklósrá⁵⁸ és Orbán Balázsrá⁵⁹ támaszkodott, vagy ahogy Szádeczky fogalmaz: „Ugron volt a fővezér, Bartha a vezérkari főnök, Orbán Balázs a szárnysegéd.”⁶⁰ A székely légió katonai vezetésére egy volt mexikói veterán, „Almássy Jenő⁶¹ volt kiszemelve, mert Ugron úgy ítélte, hogy e feladatra nem elegendők az ő katonai ismeretei.”⁶² A vállalkozást egy titokzatos angol úr, Mr. Johnson támogatta anyagilag, körülbelül 150 ezer forinttal, ami jelentős összegnek számított akkoriban. Már csak önkéntesekre és fegyverekre volt szükség. A Székelyföldön Ugron Gábor vezette a toborzásokat. A tiszti helyekre kizárólag már kiszolgált személyeket fogadtak fel, aminek legfőbb oka az volt, hogy a szervezkedés lebukása esetén minden olyan gyanút el szerettek volna kerülni, ami annak a látszatát keltezhette volna, hogy Ausztria–Magyarország bárminemű részt vállalt volna a szervezésben. 1877 augusztusában és szeptemberében a katonák toborzása élénken folyt a székely székekben, külön megbízottak végezték a verbuválást Háromszéken, Csíkszéken és Udvarhelyszéken, mialatt számos titkos fegyverszállítmány is Erdély ezen szegletébe érkezett.⁶³

⁵⁷ Ugron Gábor (1847–1911) politikus, a Függetlenségi Párt egyik alapítója. Életrajzát bővebben ld.: KENYERES Ágnes (Főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. 1000–1999*, mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html. (2020. május 31.)

⁵⁸ Bartha Miklós (1848–1905), függetlenségi párti politikus, publicista. Életrajzát bővebben ld.: KENYERES: i. m.

⁵⁹ Orbán Balázs, báró (1830–1890), író, néprajzi gyűjtő, országgyűlési képviselő, az MTA levelező tagja. Életrajzát bővebben ld.: KENYERES: i. m.

⁶⁰ Az idézett szöveget ld.: SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 96.

⁶¹ Reiszig Ede családtörténeti adatai szerint 1844. január 16-án született Gyöngyöshalászon, „15 éves korában hadnagy a cs. kir. 52. számú gyalogezredben”, amit a *Militär-Schematismus* is megerősít, de Berkó István kutatásai szerint még ugyanezen év folyamán az itáliai háború miatt felállított kassai önkéntes gyalogzászlóaljnál volt őrmester, majd másodosztályú alhadnagy. „1861-ben Pest-Pilis-Soltvármegye esküdte és tiszteletbeli szolgabírája.” 1864-ben huszárként lépett a mexikói önkéntesek közé (a 2. huszárszázadban szolgált). Az osztrák önkéntes sereg feloszlását követően átlépve, a Mexikói Császári Nemzeti Hadsereg kötelékébe egészen Habsburg Miksa császár haláláig szolgált. A huszárság főparancsnoka, Kevenhüller ezredes naplójában többször is megemlíti őt. Hazatérését követően 1870 augusztusában századosná nevezték ki a m. kir. Honvédség lovasságához, mely tisztségről 1872 áprilisában lemondott, és kilépett a hadseregből. BERKÓ István: „Magyar önkéntes csapatok az 1859. évi háborúban”. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1930. évf. 1930/31. 53–91, 207–255. 71; *Budapesti Közlöny*, 6. évf., 92. sz., 1872. április 23. 1; Brigitte HAMANN: *Con Maximiliano en México: Del diario del príncipe Carl Khevenhüller, 1864–1867*, Ciudad de México, Fondo de Cultura Económica, 1989; *Politikai Újdonságok*, 16. évf., 34. sz., 1870. augusztus 24. 406; REISZIG Ede: „Az Almásy család nemesi ága”. *Levéltárosok Lapja*, IV. évf., 1916/1–2., 3; *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1859. 185; SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 125. A mexikói osztrák önkéntes seregnél kelt katonai törzslapját ld.: ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 158. Nr 32/162.

⁶² Az idézett szöveget ld.: SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 22.

⁶³ Bővebben ld.: SZÁDECZKY KARDOS: i. m.

⁵³ LAKOS: i. m. 225–258. Az idézett szövegeket ld.: 249.

⁵⁴ Életrajzát ld.: KOVÁCS: i. m. 214.

⁵⁵ GRAJEWSKI: i. m.

⁵⁶ SZÁDECZKY KARDOS: i. m. Öt éve jelent meg egy összefoglaló írás a témában: PATAKI Szabolcs: „Az 1877. évi székely puccs története”, ujkor.hu/content/az-1877-evi-szekely-puccs-tortenete_ (2020. május 31.)

A székely puccs toborzásával kapcsolatosan Verhovay Gyula azt közli, hogy az nemcsak Erdélyben, hanem az egész országban „lármásan” folyt, melyben kitüntette magát Almásy Jenő és Mexikót megjárta volt bajtársai: „Oly lármásan kezdte meg az első ezres költésével, az expedíció szervezését Almásy Jenő a korona-kávéházban. A mennyi igaz és állegionárius, igaz és álmexikói a főváros kövezetét kopattatta, annak mind gyülekezőt vert a parázs pénz, s az ily emberek hányivetiségével, szájkodásával kiabálták bele, mint Midas borbély a gödörbe, a főváros kávézó és étkező helyiségeibe: »Csitt, csitt, csak csendesen, hogy senki meg ne lessen.«”⁶⁴

Témánk szempontjából kiemelkedően fontos a fegyverek beszerzése és a fegyverszállítványok Székelyföldre juttatásának megszervezése. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadserege a székely légió szervezése idején cserélte le a Wenzl-féle hátultöltő puskákat a Werndl-féle modellekre. A hadsereg vezetése a kivont fegyvereket értékesítésre kínálta, melyet a puccs szervezői közvetítők útján szereztek be a bécsi fegyverraktárakból. A hivatalos vizsgálat alapján a fegyverek valódi megrendelője a lisszaboni születésű „Vicomte Victor D’Équevilley” volt, aki korábban hadnagyként szolgált a cs. kir. haderőnél, illetve „Miksa császár mexikói hadseregében”⁶⁵ [...] résztvett az 1874-iki spanyol felkelésben, is mint Don Carlos személyes ismerőse.⁶⁶ A bécsi rendőrség előtt mint játékbank rendező volt ismeretes, aki ezért 1872-ben meg is büntettetett.⁶⁷ Szádeczky szerint d’Équevilleyt korábbi mexikói bajtársa és jó ismerőse, Almásy Jenő vonta bele a szervezkedésbe, aki a bécsi rendőrség jelentése alapján „jó barátja [intimste⁶⁸ Freund] volt”. A két személy Thaisz Elek budapesti rendőrfőkapitány jelentése szerint 1877 szeptember közepén Budapesten tartózkodott, és többször találkozott egymással. A fegyvereket d’Équevilley egy ismerősén, „az osztrák fegyvergyár társaság (Oest. Waffenfabriks gesellshaft) titkárán” (Kerschel)⁶⁹ keresztül szerezte be, a szállítólevelek kiállítását és a fegyverek vasúthoz történő eljuttatását egy Houben János Márton nevű személy végezte, a vasúti feladásnál pedig „egy Kuharz⁷⁰ nevű vasúti tiszt segédkezett, aki szintén a mexikói seregben szolgált volt a vicomteval együtt. Ez ismertette meg Houbent 1870-ben a vicomtet.” (A szervezkedés lebukását követően november 7-én Ku-

harz azt a vallomást tette, hogy „gr. Almásy Jenő neki jó barátja, mert együtt szolgált Mexikóban, de azt nem tudta, hogy fegyverek vannak azokban a ládáknak, melyek vasútra feladásánál segédkezett.”)⁷¹

A szállítványokkal (amelyeket mint „gépek, minták és más nevek alatt” csempészték) nemcsak fegyverek, hanem felszerelés, egyenruházati elemek (török fezek) és nagy mennyiségű robbanóanyag (dinamit) is érkezett a célállomásokra. Mint az Szádeczky munkájából kiderül, a szállítások célpontja nem kizárólag Székelyföld volt, hanem a lengyel területek is, ugyanis Orosz-Lengyelországban is szervezkedések zajlottak, egy, a székely puccsal párhuzamosan indítandó felkelés kirobbantására, hogy azzal is orosz erőket kössenek le, és vonjanak el a török frontról. A székely légió katonai akciója végül elmaradt, ugyanis a szervezkedést felfedték a hatóságok. A székely puccs lebukását hivatalosan 1877. szeptember 26-hoz kötik, amikor is az erdélyi Héjjasfalván (ma Vânători) a vasút alkalmazottai sérült ládákat találtak, amelyekben fegyverek és lőszerke voltak. A csendőrség ezt követően kezdte meg a szervezkedés felgöngyölítését. Ezzel szemben Bécsben és Budapesten már jó ideje tudhattak a székely légió szervezéséről és a fegyverszállítványokról, mivel a toborzások és az akció közszájon forgott. A terv olyannyira kitudódott, hogy arról néhány román személy is értesült, akik ellenakció szervezésébe kezdtek, és általuk a székely légió híre eljutott a román képviselőház elnökén, Constantin Rosettin keresztül az orosz külügyminiszterhez, Gorcsakovhoz is, aki mindenről tájékoztatta a bécsi vezetést.⁷² Mindezek tetejében Verhovay szerint a szervezkedők között is akadtak besúgók, méghozzá a sereg élére szánt Almásy Jenő személyében, aki ötvenezer frank ellenében Thaisz Eleknek feljelentette társait, azonban annyi betyárbecsület még volt benne, hogy „saját értesültsége gyanánt figyelmeztette a bandát, hogy most már mindenki révbe azzal, a mije van, mert »valaki besúgta« a dolgot” (rajta kívül Verhovay szerint még Helfy Ignác is besúgta a szervezkedést Tisza Kálmán miniszterelnöknél).⁷³ Almásy a pénzzel Párizsba távozott,⁷⁴ a légió főszervezői bujkáltak (Ugron Olaszországban), Székelyföldön pedig letartóztatási hullám vette kezdetét. Uralkodói kegyelem folytán 1878 májusában amnesztiával zárták le az ügyet. Ekkorra ismét Magyarországon tartózkodott Ugron Gábor, aki társaihoz hasonlóan maga jelentkezett, hogy tisztázza magát a hatóságok előtt.⁷⁵

⁶⁴ VERHOVAY Gyula: *Az álarcz korszaka*, Budapest, Buschmann F. Könyvnyomdája, 1895, 86.

⁶⁵ A mexikói osztrák önkéntes seregnél kelt katonai törzslapja alapján a 1. osztályú hadnagyként szolgált az 5. ulánusszáznál. ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 147. Nr 21/117.

⁶⁶ Spanyolországban 1872–1876 között zajlott a harmadik karlista háború.

⁶⁷ SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 14–15.

⁶⁸ Jelentése: legjobb, legközelebbi

⁶⁹ Azonosnak véljük az osztrák önkéntes seregben szolgált Richard Kerschel (hadtesttörzs, őrnagy) nevű személlyel. ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 147. Nr 21/6.

⁷⁰ A mexikói osztrák önkéntes seregben két személy is szolgált ezen vezetéknevvel. 1. Leopold Ernst Kucharz, aki a mexikói osztrák önkéntes seregnél kelt katonai törzslapja alapján a mexikói osztrák önkéntes sereg hegyi alakulatánál (unterjäger) szolgált (8. század). ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 131. Nr 5/192; 2. Tomas Kucharz, aki a mexikói osztrák önkéntes seregnél kelt katonai törzslapja alapján a mexikói osztrák önkéntes sereg tüzérségének a kötelékénél volt. ÖStA KA AdTk. Mex. Freiw. Korps Karton 139. Nr 13/141.

⁷¹ SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 16–17.

⁷² Uo. ld. a tartalomjegyzéket követően a kötet végén: „Pótlás: A székely puccs fölfedezéséről” (oldal-szám nélkül)

⁷³ Uo. 94.

⁷⁴ A székely légió beárulását követően Párizsba ment. Későbbi sorsáról annyit tudunk, hogy 1916-ban Budapesten élt mint „m. kir. közalapítványi tiszt”, „a mexikó vitézségi érem és a Quadelup-rend lovagja”. REISZIG: i. m. 3; SZÁDECZKY KARDOS: i. m. 125.

⁷⁵ Bővebben ld.: SZÁDECZKY KARDOS 1920.

Klapka György esetleges szerepe

Az adatok feltárása és elemzése során az a korábbi feltételezésünk kezdett egyre inkább beigazolódni, hogy az 1877. évi törökországi magyar és magyarországi szervezkedések mögött Klapka György nagy befolyással bírt. Klapkát 1876-ban hívták Isztambulba katonai tanácsadónak, és ennek köszönhetően szerepe volt az 1877-es török haditervek kidolgozásában, viszont egy bécsi lapnak adott interjú következtében (amelyben a török fél azzal vádolta, hogy az oroszok tudomására hozott titkos haditerveket) kegyvesztett lett Törökországban. A háború utolsó szakaszában a szultán még magához kérte, hogy interveniáljon a bécsi udvarnál a török főváros elfoglalása ellen, amelyet végül Andrassy útján sikerült elérnie. Klapka ezt követően teljesen visszavonult a nemzetközi ügyektől.⁷⁶ Varjassy tudósításában megemlíti azt, hogy Klapka a török fővárosban tartózkodott 1877 tavaszán – állítása szerint többször is beszélt vele –, és sejtelmesen megjegyzi, hogy „előlegesen nem mondhatok mást, mint azt, hogy Klapkát a szultán rendkívül szereti s hogy mint tanácsadóját kérte ide, minek mi magyarok csak örvendhetünk.”⁷⁷ Klapka minden bizonnyal szoros kapcsolatban állt a konstantinápolyi magyarokkal, úgy gondoljuk, hogy a törökországi lengyel légióhoz csatlakozó magyarok ügyében is közbenjárhatott. A *Fővárosi Lapok*ból viszont arról értesülünk, hogy Klapka a – vélhetően Csutak Kálmán-féle – törökországi magyar légió felállításának a tervét nem támogatta.⁷⁸ Egyes értesülések szerint (*A Hon, Magyarország és a Nagyvilág*) 1877 szeptemberében Klapka egy volt mexikói veteránnal, Zilahi Sebes Miklóssal⁷⁹ érkezett a török fővárosból Budapestre, aki a sajtó állítása szerint ekkor az argentin hadseregben szolgált, és az orosz–török háború hírére érkezett Európába.⁸⁰

⁷⁶ SzÉNÁSSY Zoltán: Nyolcvan éve halt meg Klapka György, *Irodalmi Szemle*, XV. évf. 1972/5. 460.

⁷⁷ *Ellenőr*, 9. évf., 171. sz., 1877. május 26. 1.

⁷⁸ *A Fővárosi Lapok*ban igyekeztek elhatárolni Klapkát a légiótól: „A török »magyar légió«, melynek tervétől Klapka tábornok távol áll, bajosan jön létre.” *Fővárosi Lapok*, 14. évf., 126. sz., 1877. június 5. 620.

⁷⁹ Nagy Iván *Magyarország családai* című 1863-ban kiadott munkájában mint huszárhadnagy szerepel a család leszármazási ágrajzán. NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 10. kötet. Pest, Ráth Mór, 1863, 911. *A Fővárosi Lapok* 1865 novemberében személyéről megemlíti, hogy „Sebes Miklós főhadnagy pedig teljesen búcsút vett” a mexikói osztrák önkéntes seregtől. *Fővárosi Lapok*, 2. évf., 265. sz., 1865. november 18. 1052. Sajtóértesülések szerint 1866 nyarán már Magyarországon volt, és másodkapitányi kinevezést nyert a porosz–osztrák háború idején „alakítandó magyar lovas önkéntes hadtest”-hez „melyet a nép már Erzsébet huszároknak keresztelt el”. *Sürgöny*, 6. évf., 169. sz., 1866. július 26. 2; Ezenfelül ld. még: *A Népbárát*, 6. évf., 30. sz., 1866. július 29. 360; *Pesti Napló*, 17. évf., 170. sz., 1866. július 26. 1; *Szegedi Híradó*, 8. évf., 60. sz., 1866. július 29. 2; *Vasárnapi Újság*, 13. évf., 30. sz., 1866. július 29. 364.

⁸⁰ „A föld másik oldaláról, messze országokból hozta haza a harcok Sebes Miklós hazánkfíát, ki nek mivoltát megmondja névjegye: Nicolás Sebes de Zilah, Commandante de Cabbalaria (helyesen: *caballería*, a szerző) en la republica Argentina Buenos Aires. Ő azelőtt közös hadseregbeli huszár kapitány volt, majd Miksa császárral Mexicóba ment, honnan a mexicói trón tragikus bukása után Buenos Airesbe vándorolt, hol szép alkalmazást kapott és most is tényleg bírja állását. A török-magyar barátság híre a múlt évben befutotta a világot, de mint a hógomoly, mindig nagyobb alakot öltött s mire a hír az Argentinai köztársaságba ért, – már oly alakban lépett föl, hogy Ausztria-Magyaror-

Ahogy az a fentiekből is kitűnik, a székely légió főszervezői triója, Ugron, Bartha és Orbán volt. Ezzel szemben Verhonay Gyula *Az álarcz korszaka* című, már többször idézett munkájában azt állítja – valószínűleg nem alaptalanul –, hogy a szervezkedés mögött igazából Klapka állt, és megjegyzi, hogy Almássy Jenő (akiről Verhovay lesújtó véleménnyel volt) és egy Kutsera nevű (Adolf Rajmund⁸¹) lengyel személy (aki Szádeczky szerint részt vett az 1863. évi januári felkelésben,⁸² míg Verhovay „rendőr-kém”-ként⁸³ említi) voltak a Klapkához legközelebb álló személyek a szervezkedések idején.

Összegzés

Mint láhattuk, 1877 áprilisában Magyarországon egy „török–magyar légió” szervezésébe egy valószínűsíthetően korábban Mexikóban szolgált katona, Végh Lajos kezdett bele. A Csutak-féle Törökországban felállítani kívánt magyar légióval kapcsolatban nem találtunk arra utaló adatot, hogy abban egykori mexikói önkéntesek részt vettek volna.

Egy másik mexikói veterán, Horváth Lajos – Lakos memoárja és a sajtóértesülések alapján – ezredesként a *törökországi lengyel légió* lovassági parancsnokaként volt jelen az eseményeknél, azonban az első nagyobb veszteséggel járó bevetést követően leköszönt rangjáról, és bajtársa visszaemlékezése alapján átállt az orosz oldalra.⁸⁴ Az 1867-es mexikóvárosi ostromot és az 1870–71-es francia–porosz háborút is átélte Varjassy Béla a törökországi légiók szervezése idején, az *Ellenőr* tudósítójaként Konstantinápolyban tartózkodott. Az általa közöltek alapján az ottani magyar kö-

szág segítségére megy a töröknek s királyunk szövetkezett a szultánnal a muszka megsemmisítése végett. Sebesben lobbort vetett a szikra, s a testvérek segedelmére ő is vétét akarta ontani a magyar hadak közt. Elindult tehát Európába, hol Konstantinápolyban szállt partra először s már ott alkalmat nyílt meggyőződést szerezni a kőszá hír hamis voltáról. Mindamellett haza jött Magyarországra, még szeptemberben Klapkával s nem aludt ki szívéből a remény, hogy túl a Kárpátokon keletre nem sokára lengedezni fog a nemzeti lobogó s megdördülnek az Uchátius-ágyuk. De ez a remény hiúnak bizonyult.” *A Hon*, 16. évf., 6. sz., 1878. január 6. 3; *Magyarország és a Nagyvilág*, 15. évf., 2. sz., 1878. január 13. 29; *Fővárosi Lapok*, 15. évf., 7. sz., 1878. január 9. 33; *Politikai Újdonságok*, 24. évf., 2. sz., 1878. január 9. 22.

⁸¹ SZÁDECZKY KARDOS i. m. 9, 94, 12.

⁸² Uo. 123.

⁸³ VERHOVAY i. m. 84.

⁸⁴ Horváth Lajos későbbi sorsáról annyi ismert, hogy 1882 októberében betegsége miatt uralkodói segélyben részesült: „(A király segélye egy mexikói katonának.) Horváth Lajos volt őrnagy a szerencsétlen Miksa császár mexikói hadseregében a folyó év július havában szélhűdés következtében a Rókus kórházba került s mivel nagyon el volt szegényedve, onnan a kórházból kérvényt intézett a királyhoz, hogy őt némi segélyben részesítse. A király 50 frt segélyt adományozott számára s ezt a helybeli katonai térparancsnoksághoz küldte le kézbesítés végett. Horváth időközben felgyógyult odahagyta a kórházat s most nem tudják hol tartózkodik”. *Pesti Hírlap*, 4. évf., 281. sz., 1882. október 12. 5. Közli még: *Fővárosi Lapok*, 19. évf., 234. sz., 1882. október 12. 1452.

rökkel és Horváth Lajossal is szoros kapcsolatot ápolt,⁸⁵ azonban további szerepe nem ismert. 1885-ben egy ízben úgy hivatkoznak személyére, mint aki részt vett az 1877–78-as orosz–török háborúban,⁸⁶ azonban erre utalóan idáig semmilyen bizonyítékot nem találtunk; csupán annyit tudunk, hogy több francia lap (*La Liberté*, *La Petite Presse*, *Le Figaro*) értesülései szerint 1877 szeptemberében már visszatért Franciaországba, ugyanis ekkor a francia–luxemburgi határ közelében egy volt orosz hadseregbéli tiszttel, egy bizonyos báró Glittzinnyvel vívott kardpárbajt.⁸⁷

Ahogy arra fentebb is utaltunk, egyes közlések szerint Almássy Jenő révén voltak „igaz és álmexikói” önkéntesek is, akik nagy számban kifejezték csatlakozási szándékukat a *székely légióhoz*, melynek katonai vezetésére Almássy volt kiszemelve. Kijelenthető, hogy az eddig rendelkezésre álló adatok alapján a történetben a mexikói veteránok „hálózatának” együttműködése, a fegyverbeszerzések és a fegyverszállítások kapcsán bizonyítható be egyértelműen (Almássy – d'Équevilley – „Kuharz” és „Kerschel” együttműködése).

Összegzésként megállapítható, hogy a mexikói veteránok közül többen is részei voltak az eseményeknek, egy ízben pedig egy szoros együttműködés is megfigyelhető közöttük, továbbá erős a gyanú, hogy egyes Mexikót megjárt és az 1877-es eseményekben feltűnt személyek között az összekötő kapocs Klapka György lehetett. Nem kizárt, hogy a törökországi lengyel légió soraiban akár volt mexikói lengyel veteránok is szolgálhattak, amelynek feltárása hozhat még további eredményeket a témában.

Tanulmányunk forrásai között egyelőre nem szerepelnek még azok az osztrák, török, román levéltári dokumentumok, amelyek ismerete a jövőben tágabb keretet adhatnak új következtetések meghozatalához, valamint a későbbiek során Klapka György levéltári hagyatékának a bevonását is elengedhetetlenül szükségesnek gondoljuk. A történet még mélyrehatóbb vizsgálata egy közös lengyel–magyar–osztrák–román–török munka keretében valósulhatna meg teljes egészében.

⁸⁵ *Ellenőr*, 9. évf., 171. sz., 1877. május 26. 1.

⁸⁶ *Nemzet*, 4. évf., 869. sz., 1885. február 2. 7.

⁸⁷ *La Liberté*, 20. Septembre 1877. 3; ld. még: *La Petite Presse*, 11. année, numéro 4134., 21. Septembre 1877. 3; *Le Figaro*, 23 année, numéro 262., 19. Septembre 1877. 1. Kérdésként merül fel, hogy a párbaj gyökere esetleg az orosz–török háborúhoz vezethető-e vissza, illetve hogy Varjassy Béla mint magánember (az adatok alapján inkább ezt valószínűsítjük) vagy pedig mint a francia sereg hivatásos tisztje tartózkodott Isztambulban 1877 folyamán. Erre vonatkozólag jelenleg semmilyen további információval sem rendelkezünk, ez egy további érdekes kutatási iránya a történetnek.

Rezümé

Az 1877–78-as orosz–török háború idején a lengyel emigráció tagjai Konstantinápolyban létrehoztak egy törökországi lengyel légiót a porta megsegítésére, mellyel párhuzamosan 1877 tavaszán és kora nyarán egy törökországi magyar légió felállítására is kísérletet tettek, valamint 1877 augusztusában a török csapatok megsegítésére az ún. székely légió felállítását tűzte ki célul néhány magyar prominens személy azzal a céllal, hogy egy Székelyföldről indítandó katonai akcióval betörjenek Moldvába, és ott egy vasúti híd felrobbantásával elvágják az orosz és román csapatok utánpótlási vonalát. Az egyes felállított és felállítani kívánt légióknál több olyan személy is felbukkant, akik korábban Habsburg Miksa mexikói császár volt mexikói osztrák önkéntes seregéhez köthetők.

Kulcsszavak

keleti válság, orosz–török háború, Oszmán Birodalom, törökországi lengyel légió, székely légió, székely puccs (1877), Klapka György, mexikói osztrák önkéntes sereg (1864–1866)

Abstract

During the Russo-Turkish War of 1877–1878, a Polish volunteer legion was set up by the Polish immigrant group in Turkey to help the Ottoman army. In parallel to this, in the spring and the early summer of 1877, some military veterans resolved to create a substantial Hungarian volunteer legion also helping to the Turkish side in the war. Shortly afterwards, some prominent Hungarians decided to set up a Szekler legion to support the Ottomans. The main military goal of which was a secret military mission to Romania to cut off the supplies of the Russian and Romanian armies by exploding a train bridge. These legion groups included soldiers who before were previously members of the Mexican Austrian Volunteer Army of Maximilian Hapsburg the Emperor of Mexico (1864–1866).

Keywords

Great Eastern Crisis, The Russo-Turkish War of 1877–1878, Ottoman Empire, The Polish Legion in Turkey, Legion of Szeklers, The Szekler putsch (1877), György Klapka, Mexican Austrian Volunteer Army (1864–1866)